

STUDIE

STUDIE

Filozofia a svetonázor v recepcii členov slovenského spolku „Detvan“ v Prahe do roku 1900¹

BLAŽENA PAVLOVKINOVÁ

Philosophy and worldview in the interpretations of the members of the Detvan association of Slovaks in Prague until 1900

At the turn of the 19th and 20th centuries, ideological differences began to emerge in the Slovak national movement under the influence of intellectual stimuli to which the younger generation of the Slovak intelligentsia was exposed during their university studies. The Detvan association, which brought together Slovak students in Prague, created opportunities for ideological transfer, including the fields of philosophy and worldview. This paper's aim is to identify the ideas developed by European intellectuals and the ideological currents that became the subject of discussions at the association's meetings, influencing the thinking of Detvan's members. In addition to publications aimed at the public at large, important sources documenting the ideological inspirations and the formation of opinions by the Detvan members, this paper includes the minutes of the internal meetings of the association, kept at the archives of Charles University in Prague. The analysis of these minutes has shown that, until 1900 and especially in the 1890s, the self-education of the members was to a significant extent also aimed at expanding their knowledge of philosophy, expected to serve as a springboard for the formation of political thinking and perception of the world. Themes of the papers the members presented and discussions held in the association included the work and thought of Charles Darwin, Immanuel Kant, Ernest Renan,

---

1 Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektov UK/341/2021 *Ideové transfery a formovanie spoločenského myslenia slovenských študentov v Prahe a vo Viedni na prelome 19. a 20. storočia* a VEGA 1/0139/21 *Slovenský intelektuál na križovatke tradície a moderny*, riešených na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

Tomáš G. Masaryk, Arthur Schopenhauer as well as Karl Marx and Friedrich Engels. The members also discussed ideas expressed in the fiction of writers Leo Tolstoy, Émile Zola, Henrik Ibsen and H. G. Wells. At the turn of the 19th and 20th centuries, the younger generation of the Slovak intelligentsia was thus exposed to the ideas of the labour movement and socialism, female emancipation, Darwinism, positivism, naturalism and secularisation. The association offered a platform for the transfer of ideas whose freedom contrasted with the formal and predominantly conservative character of the official university milieu in Prague. Among the most active Detvan members in the 1890s, who contributed their own lectures, papers and reflections, were Ján Smetanay, Vavro Šrobár and Jozef Ruman. After their departure, the focus of the association's self-education began to shift to national history and literature, lectures on Slovak grammar and literary criticism.

Keywords: Detvan, transfer of ideas, philosophy, worldview, Slovak national movement, students in Prague

Doslov Svetozára Hurbana Vajanského (1847–1916) k slovenskému prekladu Turgenjevovho románu *Otcovia a deti* z roku 1904 odrážal Vajanského nespokojnosť s vplyvom „cudzích“ ideových prúdov druhej polovice 19. storočia na mladšiu generáciu slovenskej inteligencie a s ich odklonom od dosiaľ presadzovaného ideálu kultúrneho a politického programu slovenského národného hnutia: „*Nepotrebný je surový chvast, mladá drzá nadutosť, mizerné papuškovanie zle pochopených cudzích výplodov mysle. Pokrokom a zvelatkom je len to, čo vyrástlo na vlastnej pôde, čo uzralo vo vlastnej duši.*“²

Obzvlášť niektorí slovenskí študenti, neskôr už aj ako absolventi, pôsobiaci v slovenskom spolku Detvan v Prahe, boli terčom kritiky Vajanského v dobovej tlači³ i v osobnej korešpondencii: „[...] povstali u nás z cudziny zanesené prúdy achristianske, antiekleziastické⁴ a s N.N.⁵a niektorými priateľmi stál som proti nim a temer som ich potrel tak, že už nesmejú verejne klamať ľud, nesmejú sa vytasiť so svojím diabolským učením hlasistickým [...]“⁶ Medzi pražskou mládežou vynikal publikačnou činnosťou napríklad medik a neskôr lekár Vavro Šrobár (1867–1950), jeden zo zakladateľov časopisu *Hlas*, či študent filozofie, Ján Smetanay (1867–1953), autor brožúr ako *Skaza ľudu slovenského* (1895) a Slo-

2 HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár: „Otcovia a deti“ a belletria. In: TURGENEV, Ivan Sergejevič: *Otcovia a deti*. Turčiansky Sv. Martin 1904, s. 312.

3 [HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár]: Hyperkriticizmus, in: *Národné noviny*, 14. 2. 1899, s. 1.

4 Vo význame „potikresťanské, proticirkevné“ (pozn. autorky).

5 *Národné noviny* (pozn. autorky).

6 Svetozár Hurban Vajanský Františkovi V. Sasinkovi z 27. decembra 1906. In: *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II*. Ed. Petrus, Pavol. Bratislava 1972, s. 258.

vensko (1896), ktoré tiež vyvolali pobúrenú reakciu zo strany staršej slovenskej inteligencie, prikláňajúcej sa k názorom Svetozára Hurbana Vajanského.⁷

Aj blízky Vajanského spolupracovník, redaktor *Národných novín*, Jozef Škultéty (1853–1948) opísal vplyv „Prahy“ na politické a národné myslenie slovenských študentov ako deformáčny: „prichodí domov s prevrátenou hlavou, v srdci s nedobrymi citmi“.⁸ Tzv. spor „starých a mladých“, reprezentovaný etablovanou a naopak nastupujúcou skupinou slovenských intelektuálov, bol v slovenskej historiografii skúmaný ako medzigeneračný antagonizmus, objavujúci sa v súvislosti s diferenciáciou slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia,⁹ ktorý bol súčasťou širšieho európskeho fenoménu stretu modernizmu s tradicionalizmom.¹⁰

Odhliaďnuc od kritických predsudkov Vajanského a jeho názorového okruhu, je podnetné skúmať v rámci intelektuálnych dejín slovenského národného hnutia, čo hýbalo myslením národne angažovaných slovenských študentov v Prahe a formovalo základ pre neskorší svetonázor a politické presvedčenie? Aké ideové prúdy považovali mladí vysokoškooláci za prítlačivé, akými myšlienkami európskych intelektuálov sa zaoberali, o čom diskutovali? Ideové transfery a recepcia¹¹ nových myšlienok bola v rámci fenoménu diferenciácie slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia skúmaná zatiaľ len okrajovo. Niektoré prvky ideovej orientácie mladšej slovenskej inteligencie, ktorá

7 SMETANA, Ján: *Medzi dvoma vekmi. Kniha pamätí*. Bratislava 1950, s. 160.

8 Jozef Škultéty Ludmile Podjavorinskej-Riznerovej z 8. 1. 1902. In: *Listy Jozefa Škultétyho 1*. Ed. Kocák, Michal. Martin 1982, s. 203.

9 DRAGANOVÁ, Andrea: Vajanský a hlasisti: prípadová štúdia medzigeneračného sporu. In: *Svetozár Hurban Vajanský: Na rozhraní umenia a ideológie*. Ed. Taranenková, Ivana. Bratislava 2018, s. 133–150; HOLEC, Roman: Svetozár Hurban Vajanský vo svetle generačnej metódy. In: *Svetozár Hurban Vajanský: Na rozhraní umenia a ideológie*. Ed. Taranenková, Ivana. Bratislava 2018, s. 115–132; KRIŽOVÁ, Blažena: Hranice a imaginácia: Reflexia prenikania nových myšlienkových konceptov do spoločenského myslenia na prelome 19. a 20. storočia na príklade diskurzu slovenského národnoemancipačného hnutia. In: *Hranice v priestore a čase. Stretnutie mladých historikov X*. Eds. Kušnírová, Dana – Pavonič, Peter. Košice 2021, s. 65–74.

10 PICHLER, Tibor: Nacionalizmus, konzervativizmus, modernizmus: O politickej diskusii na stránkach časopisu Prúdy (Náčrt problémov). In: *Filozofia*, 2005, roč. 60, č. 10, s. 762.

11 Recepcia ideí, ako jedna z foriem cirkulácie poznania, môže viesť k vzatiu myšlienky „na vedomie“ (nemá zásadný vplyv na myslenie recipienta), k prijatiu (pozitívne ocenenie, aplikovanie do vlastnej teórie), k modifikácii (prijaté poznanie ako východisko pre kritickú, kreatívnu a produktívnu adaptáciu, hybridizáciu) alebo k odmietnutiu (negatívna odpoveď, autor spochybňuje užitočnosť, adekvátnosť, platnosť). Porovnaj: KEIM, Wiebke: Conceptualizing circulation of knowledge in the social sciences. In: KEIM, Wiebke. *Global knowledge in the social sciences. Made in circulation*. Farnham 2014, s. 9–10, online in: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01077347> (18. 11. 2021).

vyšla aj z pražského vysokoškolského prostredia, odráža publikačná činnosť, najmä programové články v časopise *Hlas* (1898–1904).

Na rozdiel od názorov prezentovaných verejne tlačou, zápisnice z týždenných schôdzí spolku Detvan poskytujú historiografiou dosiaľ len málo reflektované informácie o recepcii európskeho politického, spoločenského i filozofického myslenia medzi slovenskými študentmi v Prahe. Neverejne prezentované úvahy, zachytené v zápisniciach, mali mať interný charakter a dnes poskytujú pohľad na ideové pozadie hlasistického hnutia. Historici si zatiaľ všímali skôr literárnu a literárno-kritickú činnosť členov spolku,¹² budovanie knižného fondu,¹³ podpornú činnosť v prospech chudobných študentov¹⁴ či spoluprácu s českými a moravskými spolkami¹⁵ ako formovanie ideovej orientácie členov spolku.

N. Jurčišinová vo svojej štúdiu upozornila na samovzdelávaciu činnosť spolku Detvan, a to najmä na referáty k rozmanitej európskej beletrii a na osvetové prednášky z rôznych odborov: „*Tému si prednášajúci vyberal sám, zvyčajne so svojho študijného odboru alebo z oblasti, ktorá ho zaujímala. Napr. študenti filozofie predniesli ukážky zo Schopenhauerových aforizmov, hovorili všeobecne o filozofii a probléme pesimizmu (Vlček), Bohuslav Hurban prednášal o Kantovej filozofii, medici zase hovorili o tuberkulóze (Kramár), o význame súdnej medicíny (Šípka), o manželstve z hľadiska hygieny.*“¹⁶ Okrem spomenutých tém sa však v Detvane referovalo a diskutovalo aj o fenoméne darvinizmu, o myslení Marxa a Engelsa, o ženskej otázke i o premenách náboženského svetonázoru v priebehu 19. storočia. Posun smerom k politickým a filozoficko-svetonázorovým diskusiám od literárnokritického a vlastivedného zamerania spolku, ako ho zaznamenávajú zápisnice zo zasadaní, korešponduje najmä s aktívnym pôsobením Vavra Šrobára a s obdobím príprav na založenie tzv. časopisu slovenskej mládeže, vychádzajúceho od roku 1898 pod názvom časopis *Hlas*. Ako sa teda

---

12 „Založili spolok Detvan (1882), v rámci ktorého diskutovali predovšetkým o svojich literárnych pokusoch.“ LALÍKOVÁ, Erika: Sto rokov vo vývoji slovenskej filozofie (podoba a premena filozofie od konca 19. storočia). In: *Problémy a osobnosti slovenskej filozofie v 20. storočí*. Eds. Kiczko, Ladislav – Lalíková, Erika – Zigo, Milan. Bratislava 2013, s. 96.

13 HEDMEG, Lukáš: Budovanie knižného fondu spolku Detvan v Prahe do konca 19. storočia. In: *Acta Musei Nationalis Pragae: Historia litterarum*, 2018, roč. 63, č. 3–4, s. 132–138.

14 HEDMEG, Lukáš: Podporná činnosť slovenského spolku Detvan v Prahe do vypuknutia prvej svetovej vojny. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2016, č. 2, s. 26–42.

15 HEDMEG, Lukáš: Spolupráca Detvana s moravskými spolkami do vypuknutia prvej svetovej vojny. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2017, č. 2, s. 39–53.

16 JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Zameranie činnosti slovenského spolku Detvan v Prahe (1882–1914). In: *Annales Historici Presoviensis*, 2010, roč. 9, č. 1, s. 140.

v spolku pracovalo s „cudzími“ myšlienkami, t. j. s myšlienkami autorov, pochádzajúcich mimo okruhu autorov slovenského národného hnutia?

V rámci literárno-kritickej činnosti Detvana sa posudzovali najmä pôvodné slovenské literárne diela, práce členov spolku, ale tiež inojazyčná beletria podľa výberu referujúceho. Členovia sa spočiatku snažili nevyjadrovať k ideovému posolstvu diela, ale k formálnej stránke a umeleckému stvárneniu. Aj to v niektorých prípadoch vyvolalo väčšiu výmenu názorov. Takto sa odvíjala polemika k dráme Henrika Ibsena *Nora* (1879), ktorá otvorila na pôde spolku problém ženskej emancipácie a postavenia ženy v manželskom zväzku. Voči kompozícii diela, najmä voči forme zobrazenia odchodu ženy od manžela, namietal Ladislav Nádaši (Jégé), ktorý knihu, požičanú zo spolkovkej knižnice, popísal kritickými poznámkami: „*O myšlienke Ibsenovej sa nechce hádať, ale za to má, že prevedenie je chybné, neprirodené, a preto popísal, keď toto drama čítal, k nemu svoje poznámky. Prehlasuje, že Ibsenovi nepodarilo sa dokázať a oduševniť myšlienku, že žena môže opustiť muža, keď je s ním nešťastná.*“¹⁷ Na Nádašihu stranu sa pridal aj predseda spolku Matej Bencúr (Kukučín), zatiaľ čo referent Cyril Ursíny trval na presvedčení o kvalitnom spracovaní témy: „...*považuje Ibsenovu drámu za reálnu a dobrú.*“¹⁸ Nádašihu názor bol ovplyvnený aj jeho, hoci naivným, predpokladom o istých prirodzených pozitívnych charakterových vlastnostiach muža, veď: „[...] *aspoň nevie si predstaviť muža takého, ktorý by – keď vidí, že žena mu môže fakticky pomôcť, žeby ju i všetko jej konanie jednoducho negoval. Ju k činu prospešnému nepripustil a jej dobrú radu neprijal.*“¹⁹ Na správanie ženy kládol zase nároky rozumného konania ako predpokladu pochopenia zo strany manžela: „*Ovšem sa požaduje i u ženy istý takt – žena musí vedieť čo robí.*“²⁰

Ibsenova dráma *Nora*, ktorá bola uvedená na scénu pred slovenskou verejnou ochotníckym divadlom v Liptovskom Sv. Mikuláši až v roku 1913,²¹ teda už v roku 1888 rozvírila polemiku o ženskej otázke medzi slovenskými študentmi v Prahe. Téma ženskej emancipácie sa však opätovne dostala na „stôl“ v rámci spolkových referátov až o desať rokov neskôr, a to pri Šrobárovej kritike úvahy *Potreba vzdelanosti pre ženu, zvlášť zo stanoviska mravnosti* od Eleny Ma-

17 Archiv Univerzity Karlovy (ďalej AUK), Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 5. mája 1888.

18 AUK, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 5. mája 1888.

19 Tamže.

20 Tamže.

21 HOLEC, Roman: „Keď sa žena naučila čítať, zrodila sa vo svete ženská otázka.“ Ako slovenské ženy čítali a vnímali beletriu z hľadiska svojho postavenia). In: *V supermarkete dejín*. Ed. Dudeková Kováčová, Gabriela. Bratislava 2021, s. 475.

róthy-Šoltésovej, publikovanej v *Letopise Živeny* (1898).²² Hoci V. Šrobár uznal, že ide o v rámci riešenia slovenskej ženskej otázky o jeden z prvých verejných pokusov, výrazne Šoltésovej vytykal problémy ako v koncepcii, tak i v literárnej metóde práce i obmedzenú predstavu o ženskej emancipácii a nedostatok praktických riešení: „[...] hrozne malicherné veci vyvracia, ktoré nikdo neberie do pochybnosti, ona si predstavuje emancipáciu ženy, tak aby ženám bolo popriato vyživiť sa vlastnou silou, k praktickému výsledku neprišla.“²³ Zapisovateľ skonštatoval, že sa členovia Detvana následne rozhovorili o probléme ženskej emancipácie, o podrobnostiach debaty a jednotlivých názoroch však poznámky chýbajú.

Keď sa vrátíme k Ladislavovi Nádašimu, kritickému voči Ibsenovmu spracovaniu ženskej otázky, môžeme konštatovať jeho sympatie k inému kontroverznému autorovi, naturalistovi Ěmilovi Zolovi (1840–1902). Ten zavádzal do literatúry metódy pozorovania psychofyzických príčin individuálneho a kolektívneho správania, a to na základe inšpirácie z oblasti metodológie prírodných vied. Jeho „laboratórny experiment“ v literárnych podmienkach mal znamenať zameranie sa na zachytenie momentov prostredia a dedičnosti ako faktorov determinujúcich vplyv udalostí na ľudí, na ich vášne i na hmotu.²⁴ Nádaši sa pre Zolovu metódu oduševnil, hoci v slovenských kruhoch bol naturalizmus častým predmetom kritiky, ako to vlastnými slovami vyjadril aj Ján A. Wagner, prispievateľ *Národných novín*: „Ideály vyobcované boli z umenia. Načo sa zháňať po ideáloch, po niečom, čoho niet. Umenie prestalo byť potešením ducha, stalo si v službu hmoty! Začalo podávať to, čo je – hmota! [...] literatúra a umenie postrádajú ešte úplného obrodzenia, ale aj tu dekadentizmus a symbolizmus vyvrátili úplne oprávnenosť naturalizmu, ponevác dovedli ho ad absurdum.“²⁵ V apríli 1888 L. Nádaši predniesol na zasadaní spolku Detvan referát o Zolovom diele *Thérèse Raquin* (1868) ako o významnej práci, ktorá rozprúdila polemiku o naturalizme: „[...] o diele, ktoré svojho času neobyčajné pohnutie spôsobilo, a nielen francúzske, vôbec celé európske obecenstvo na dve strany rozdelilo. Jedni velebili pôvodcu, iní ale zatracovali a hanili smer, ktorý pôvodca v diele sleduje.“ Jeho rozsiahly referát však nezbudil žiadnu následnú diskusiu, Matej Bencúr ako

22 *Letopis Živeny: zborník zábavno-poučných prác II.* Ed. Hurban Vajanský, Svetozár. Turčiansky Sv. Martin 1898, 207 s.

23 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schůdze dňa 21. január 1899.

24 COWEN, Roy C.: Naturalismus. In: *Dějiny nemecké literatury: Od realismu k současné literatuře 3.* Ed. Bahr, Ehrhard. Praha 1998, s. 90–92.

25 WAGNER, Ján A.: *Hmota a hmotári.* Turč. Sv. Martin. 43 s. Pôvodne vyšlo v *Národných novinách* (1898).

predseda uzavrel tému slovami: „[...] *ponevác členovia nečítali román, nechcú sa púšťať do diskusií.*“²⁶

Záujem o Zolu u Nádašiho pretrvával, v časopise *Slovenské pohľady* bola napokon uverejnená jeho (pod pseudonymom Grób) pozitívna recenzia²⁷ Zolovho diela *Peniaze*, v ktorej obhájil metódy naturalizmu: „[...] *naturalistickí spisovatelia robia srozumiteľnými jednotlivé zákony rečených vied, uvádzajúc dopodrobna vypracované príklady a jednotlivé zjavy. Oni majú doprosta i vedeckú cenu, ktorá je tým väčšia, čím sú pravdivejší.*“²⁸ V recenzii sa vrátil aj k románu *Thérèse Raquin*, recenzovanému na zasadaní Detvana, zmienil sa aj o dielach *Nana* (1880), *La Terre* (1887), *La bête Humaine* (1890), ktoré tvorili súčasť Zolovho experimentálneho mnohodielného románu s názvom *Rougon-Macquart*, v ktorom Zola začal zjednocovať viaceré formujúce prúdy naturalizmu, vrátane darvinizmu, sociálnej kritiky, teórie prostredia v umení a spoločnosti. Zolov experimentálny román poskytol východisko ďalším autorom naturalizmu, ktorí sa aj ďalším vplyvom Tainého deterministickej teórie či Ibsenových²⁹ drám podujali odmietnuť „poetický“ realizmus a pokúsili sa obnoviť literárny realizmus cez sociálne drámy.³⁰

Zolov materializmus vnímal L. Nádaši ako filozofický koncept, ktorý nemal právo byť podrobený literárnej, ale skôr filozofickej kritike.³¹ Napriek jeho snahe, k rehabilitácii naturalistickej tvorby ě. Zolu i jeho nasledovníkov v slovenskej literárnej kritike, reprezentovanej najmä v osobe hlavného slovenského ideológa, Svetozára H. Vajanského, neprišlo ani pri príležitosti Zolovho úmrtia v roku 1902: „*Nechutný romantik je Zola a nie realist. Jeho slovutný naturalismus je pravým opakom skutočnej prírody, či mŕtvej či živej. A všetko uňho kričí, krv, smilstvo, smilstvo, krv, vražda perverznosť [...]*“³² Vajanský okrem formy prezentácie ľudských nedostatkov kritizoval absenciu etických ideálov. Prikláňal sa k tradičnej idealistickej estetike, podľa ktorej literatúra, ako i celé umenie, malo človeka povznášať a formovať. Najprv časopis *Hlas* (1898–1904), neskôr revue *Prúdy* (1909–1914), však vplyvom mladšej generácie slovenských intelektuálov otvárali postupne priestor pre multiperspektívnejšiu recepciu nových trendov v slovenskej literatúre, vrátane tej, ktorá bola súčasťou recepcie myšlienok sociálneho darvinizmu: „*Zola napísal celý rad románov o rastúcom úpadku rodiny*

26 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 28. apríla 1888.

27 Dr. L. N. (Grób): *Beseda. Peniaze*. In: *Slovenské pohľady*, 1891, roč. 11, č. 6, s. 379–383.

28 Dr. L. N. (Grób): *Beseda*, s. 379 a s. 382.

29 Henrik Ibsen (1828–1906) – nórsky dramatik.

30 COWEN, Roy C.: *Naturalismus*, s. 90–92.

31 Dr. L. N. (Grób): *Beseda*, s. 379.

32 [HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár]: *Zolismus*, in: *Národné noviny*, 9. 10. 1902, s. 1.

duševne zataženej (pokolenie Rougon-Macquartov). Ibsen tiež rád sa zaoberal vo svojich drámatoch dedičnou degeneráciou.³³

Významnú pozornosť v rámci literárnej kritiky na zasadaniach spolku Detvan mali aj diela ruského spisovateľa, Leva Nikolajeviča Tolstého (1828–1910). Matej Bencúr referoval v roku 1886 o románovej epepeji *Vojna a mier* (1869).³⁴ Diskusiu si zaslúžil ďalší Bencúrov referát, tentoraz o Tolstého novele *Kreutzerova sonáta* (1889), rozvíjajúcej tému sexuality, zmyselnosti, vášne i manželských problémov, a to už rok po jej ruskom vydaní. Bencúr citoval slová literárneho hrdinu Pozdiševa: „*Muž musí zostať čistý. Čo nám do toho, že ľudstvo sa nebude množiť?*“³⁵ s následným kritickým komentárom, v ktorom upozornil na dopady takejto morálky na celú spoločnosť, vrátane následkov na inštitúciu manželstva, ktorého existencia v známej podobe by bola nemožná. Napriek tomu ohodnotil dielo ako poučné a povznášajúce. Viacerí Detvanci nesúhlasili s prezentovaným ideálom pohlavného života. Podľa Jána Smetanaya je Tolstého morálka založená na egoizme: „*Tolstoj chce, aby človek nezažil nič zlého a z toho vyplýva morálka egoistická. Chce aby ani na minútu nesklamal. Toto je jednostrannosť.*“³⁶ Štefan Daxner tiež namietal neprimeranosť takéhoto morálneho ideálu: „*Tolstoj síce hlása morálku, jestli je ale táto morálka primeraná, to je otázka.*“³⁷ Tolstojovec Dušan Makovický sa zdržal komentárov k Tolstého morálnym názorom, iba upozornil na cenzúru, ktorej bola novela v Rusku vystavená a na jej neskoršie necenzurované vydanie v nemčine. Tolstého prácam bola v spolku venovaná pozornosť aj v 90. rokoch, v centre pozornosti však boli skôr jeho programové idey zo sociálnej a politickej oblasti. Jozef Ruman pripravil referáty z eseje *Kresťanstvo a vlastenectvo* (1894), v ktorej Tolstoj obvinil vládu zo snahy vzbudzovať medzi ľuďom vlastenecké nálady a cirkev kritizoval z podpory takejto politiky. V následnej diskusii V. Šrobár, J. Ruman a J. Smetanay Tolstého radikálny názor proti patriotizmu korigovali, pričom sa zhodli na jeho potrebe v slovenskom prípade: „*Tolstoj i tu preháňa, zo stanoviska nášho vyplýva, že nenie to lož, je to zodpovedajúce terajšiemu stavu nášho života.*“³⁸ Pri inej príležitosti Ruman referoval o práci „*O peniazoch*“ od L. N. Tolstého, ktorá nezbudila kontroverziu.³⁹

33 HOUDEK, Ivan: Z dejín vývojových teórií v biologii XIX. Storočia. In: *Prúdy*, 1910, roč. 1, č. 8, s. 198.

34 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 14. mája 1886. V referáte pokračoval aj na zasadnutí 18. júna 1886.

35 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 17. mája 1890.

36 Tamže.

37 Tamže.

38 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 11. február 1899.

39 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 29. október 1898.

Hoci Makovický spolu s Albertom Škarvanom a Františkom Skyčákom postupne vytvorili v Prahe bunku slovenských „tolstojovcov“ a snažili sa jeho morálne zásady uvádzať do osobnej životnej praxe,⁴⁰ Makovického referáty v spolku sa týkali skôr francúzskej tvorby ako diel ruského spisovateľa Leva N. Tolstého, ktorému zasvätil podstatnú časť svojho života. Vzhľadom na to, že ako jeden z mála členov spolku ovládal francúzsky jazyk, jeho príspevkom na zasadaniach bol napríklad referát o francúzskom spisovateľovi Pierre Lotim,⁴¹ vlastným menom Louis Marie Julien Viaud (1850–1923), alebo krátené preklady z populárneho, literárno-kultúrneho časopisu *Revue des deux Mondes*, ktorý vychádzal v Paríži a mohol byť dostupný i v pražských kaviarňach, ktoré vytvárali obľúbené zázemie aj pre členov spolku Detvan: „Väčší stôl (v Hlavovej kaviarni na Vinohradoch, pozn. autora), umiestnený v kúte pri vchode, bol slovenským stolom. Bol vždy obložený najrozličnejšími novinami a časopismi, ktoré ochotne prinášal hlavný čašník [...]“⁴²

Makovický pre spolkové zasadanie preložil a v skrátrenom výbere predniesol úryvky z práce *O strachu*,⁴³ z pera francúzskeho lekára a psychológa, Charlesa R. Richeta (1850–1935), neskoršieho nositeľa Nobelovej ceny. Richet v práci skúmal povahu, pôvod a účel strachu u človeka i zvierat. Niektorí členovia (Daxner, Ursíny) namietali proti vysokej náročnosti referátu pre poslucháčov, na obhajobu Makovického zareagoval Nádaši, ktorý sám prekladal z francúzštiny: „[...] je to pojednanie písané pre inteligentné obecnstvo a [...] človek musí jedno druhé vedieť, ak chce obsah pojednania snadne vystihnúť.“⁴⁴ On sám preložil a zreferoval inú Richetovu prácu *Kráľ zverov*,⁴⁵ ktorá sa stretla s pozitívnym ohlasom členov spolku: „Predseda a členovia žiadali pokračovanie.“⁴⁶ Richet v nej tematizoval človeka ako najinteligentnejšie zviera, kráľa zvierat, ktoré ovládlo prírodné sily: „Na kontinenty kladie železný pás, ktorý spája najvzdialenejšie regióny. Vezme blesky z neba, berie soľ z mora, berie teplo slnku, berie silu z potokov; zmocní sa tejto sily, ktorá sa zdá nepolapiteľná [...] človek už môže byť

40 SMETANA, Ján: *Medzi dvoma vekmi*, s. 142.

41 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 23. mája 1890.

42 HALUZICKÝ, Bohdan: *Stopami rozpomienok*. Bratislava 1956, s. 61.

43 RICHEL, Charles: *La Peur, étude psychologique*. In: *Revue des Deux Mondes*, 1886, č. 76, s. 73–117, online in: https://fr.wikisource.org/wiki/La_Peur,_%C3%A9tude_psychologique (3. 3. 2022)

44 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 17. marca 1888.

45 RICHEL, Charle: *Le Roi des Animaux*. In: *Revue des Deux Mondes*, 1883, č. 55, s. 817–856, online in: https://fr.wikisource.org/wiki/Le_Roi_des_Animaux (3. 3. 2022).

46 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 2. júna 1887.

hrdý na svoje dielo. *Toto malé zviera sa stalo kráľom zvierat.*⁴⁷ Myšlienky darvinizmu prezentoval aj ďalší článok z *Revue des Deux Mondes*: *O láske v ríše živočíšstva*, preložený Dušanom Makovickým, ktorý v referáte upriamil pozornosť na napredovanie zvierat „v telesnom i duševnom vývoji“ prostredníctvom pohlavného výberu.⁴⁸ Vzhľadom na neúplnosť poznámky v zápisnici sa môžeme len domnievať, či išlo o jednu z častí eseje venovanej dielu Charlesa Darwina o pôvode druhov, ktorá bola publikovaná v *Revue* pod názvom *L'Origine des Êtres: II. La Sélection naturelle et la sélection sexuelle*.⁴⁹ O evolučnej teórii sa v spolku diskutovalo viackrát. Prednášku na túto tému pripravil už Eugen Kamenár v roku 1888,⁵⁰ a o málo viac než desaťročie aj Vavro Šrobár.⁵¹

Už v skoršom období fungovania spolku sa na zasadaniach prednášali referáty o filozofii alebo sa diskusia o literárnych dielach preklonila do svetonázorovej roviny, avšak išlo skôr o ojedinelejšie príležitosti. V júni 1882 predniesol Jaroslav Vlček svoje úryvky prekladu práce Arthura Schopenhauera o etike. Vzhľadom k téme referátu mohlo ísť o práce *Dva základné problémy etiky* (1841) alebo *Svet ako vôľa a predstava* (1819), v zápisnici sa však názov pôvodného zdroja neuvádza. V diskusii sa prítomní členovia Detvana zaoberali otázkou fatalizmu, ohraničenosťou ľudskej vôle i otázkou osudu, pričom bol zaznamenaný aj kritický postoj jedného z členov (Kramára) voči princípom Schopenhauerovej morálnej filozofie.⁵² Dve prednášky s filozofickým zameraním predniesol v spolku aj študent orientalistiky Bohuslav Hurban (1862–1889), brat Svetozára Hurbana Vajanského. V prvej sa venoval filozofii katalánskeho stredovekého mysliteľa Ramona Llulla, a to najmä Ramonovým koncentrickým kruhom, z ktorých, podľa Hurbana: „*odvodzoval pojmy*“.⁵³ Išlo o pokus zostrojiť logický stroj na dokazovanie v oblasti poznania. Ďalšou, a to „*dlho očakávanou*“, bola prednáška o Kantovej filozofii. Kantove dielo, najmä jeho teória morálky, naberalo na popularite v posledných desaťročiach 19. storočia v podobe tzv. návratu ku Kantovi, a to najmä pod vplyvom nemeckej filozofie.⁵⁴ Zároveň,

47 RICHET, Charle: *Le Roi des Animaux*. In: *Revue des Deux Mondes*, 1883, č. 55, s. 856, online in: https://fr.wikisource.org/wiki/Le_Roi_des_Animaux (3. 3. 2022).

48 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 11. 4. 1891.

49 BLANCHARD, Émile: *L'Origine des Êtres: II. La Sélection naturelle et la sélection sexuelle*. In: *Revue des Deux Mondes*, 1874, č. 4, s. 580–610, online in: https://fr.wikisource.org/wiki/De_l%2%80%99Origine_des_%C3%AAtres/02 (3. 3. 2022).

50 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 21. 1. 1888.

51 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 29. 4. 1899.

52 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 9. júna 1882.

53 Tamže.

54 MÉSZÁROS, Ondrej: *Dejiny maďarskej filozofie*. Bratislava 2013, s. 157.

katolícka novotomistická filozofia, ktorá v rovnakom období začala formulovať svoje pozície, sa voči Kantovmu mysleniu, najmä voči jeho kritike klasickej metafyziky, vymedzovala.⁵⁵ Zvýšený záujem o Kantovo dielo na konci 19. storočia dokumentujú aj spomienky Detvanca Jána Smetanaya (ešte z obdobia jeho krátkeho štúdia v Pešti): „Kúpil som si z Univerzáalky všetky Kantove diela, dúfajúc nájsť v ňom svetlo namiesto strateného Boha.“⁵⁶

Hoci teda išlo v Hurbanovej prednáške o Kantovi o atraktívnu tému, predseda spolku, Matej Bencúr, mal voči forme prezentácie výhrady. Kritizoval najmä snahu o príliš podrobný obsah „[...] čo spôsobilo, že sa vysvetlenie Kantovej filozofie stalo menej zrozumiteľným.“⁵⁷ Aj Nádašiho referát o prekladoch (do češtiny?) indických eposov Mahábháráta a Rámajána mohol mať filozofický kontext. Bol to totiž nemecký idealistický filozof Georg W. F. Hegel, kto, nadväzujúc na indologickú prácu Alexandra von Humboldta, ponúkol európskym intelektuálom 19. storočia recepciu starovekého indického myslenia v eseji *O epizóde Mahábháráty, známej pod menom Bhagavad-Gita od Wilhelma von Humboldta* (1826), čím sa rozšíril okruh záujmu o pôvodnú indickú literatúru.⁵⁸

Záujem o filozofické prednášky a diskusie mohol byť podmienený nedostatkom slobodných intelektuálnych príležitostí na univerzite. Univerzitné vzdelávanie v Predlitavsku podliehalo vplyvu programovej potreby štátu po antimodernistických, konzervatívnych a cirkvou kontrolovaných inštitúciách, ktoré by podporili stabilitu monarchie. Univerzity čelili obojstranným obvineniam, či už z prílišného konzervativizmu zo strany kritikov režimu alebo naopak z údajného poskytovania priestoru akademikom sympatizujúcim s liberalizmom a socializmom zo strany tých, ktorí by ho radi upevnili.⁵⁹ Ján Smetanay, aktívny člen spolku Detvan, ktorý v Prahe v rokoch 1888–1896 študoval na Filozofickej fakulte Českej univerzity Karlo-Ferdinandovej, spomínal v pamätiach na svoju potrebu hľadať si podnetnejšie intelektuálne zdroje, akými boli oficiálne univerzitné prednášky v 90. rokoch 19. storočia: „Na univerzite bývalo moje štúdium hodne kusé, radšej som chodil do knižnice než na prednášky, a mnoho som čítal: Palackého, Thiersa, Macaulaya, Bacona, a Boh vie, čo všetko. Stále som si kupoval

55 MÉSZÁROS, Ondrej: Novotomistická filozofia v Uhorsku na konci 19. storočia. In: *Filozofia*, 2007, roč. 62, č. 10, s. 883.

56 SMETANA, Ján: *Medzi dvoma vekmi*, s. 97.

57 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 30. júna 1887.

58 RATHORE, Aakash Singh – MOHAPATRA, Rimina: *Hegel's India: A Reinterpretation, with Texts*. Oxford – New Delhi 2017, 310 s.

59 SURMAN, Jan: *Universities in Imperial Austria 1848–1914. A Social History of Multilingual Space*. West Lafayette 2019, s. 221 a 226.

lacné knižočky z Reclamovej univerzáľky, romány, drámy, ale najmä gréckych klasikov a latinských básnikov, filozofov a historikov, v nemeckom preklade.“⁶⁰

Práve inšpiráciu filozofickými dielami Smetanay, azda v odkaze na Vajanského kritiku (?), pripodobňuje vo svojich pamätiach ku kráčaniam „po stopách cudzích“, ktoré však podľa jeho slov pri písaní vlastnej dizertácie nenasledoval „úzkostlivo“ a snažil sa vhlbiť „do záhad vlastného života“, zachovať si akúsi autonómnosť a originalitu: „[...] k disciplíne tej náuky a kostre diela prebýjal som sa len tápavo. Najviac ma zaujímal Platón svojou ideálnou hĺbkou a umeleckou krásou; naňho prizeral som sa častejšie. Prečítal som suchopárnu Etiku Spinozovu, niečo som pochytil z Masarykových prednášok, ale najviac som sa vhlbil do záhad vlastného života, ktorého obrodenia nastalo po hlbokom otrase a sblížení sa s Bohom. Aj mravokárna náuka Tolstého mi poskytovala niektoré svetlo.“⁶¹ Ján Smetanay, ako študent filozofie, bol študijným zameraním skôr výnimkou medzi členmi Detvana, kde prevažovali najmä medici. Vzhľadom na ich prírodovedné profesijné zameranie bola samovzdelávacia činnosť Detvana sústredená na rozšírenie poznatkov v oblasti dejín, literatúry, etnografie a v neposlednom rade vo filozofii.

Práve jeden zo študentov medicíny, Vavro Šrobár, v roku 1896 v diskusii „o samovzdelávaní slovenského študentstva“ konštatoval popri potrebe znalosti slovenskej literatúry a histórie, aj nevyhnutnosť prehľadu vo filozofii: „treba znať i filozofické spisy“, a to pre potreby rozšírenia názoru.⁶² V druhej polovici 90. rokov 19. storočia sa intenzívne zapájal do prednáškovej činnosti Detvana a rysoval sa ako ideový líder spolku, čo sa odráža aj na množstve zaznamenaných úvah k perspektívnemu smeru intelektuálneho rozvoja slovenskej akademickej mládeže. V tejto súvislosti napríklad navrhol (1896), aby si každý z členov spolku zaobstaral Bibliu a tiež, aby boli do spolkovej knižnice zakúpené brožúry Tomáša G. Masaryka, konkrétne: *Česká otázka* (1895), *Jan Hus* (1896) a *Naše najnovější krize* (1895). Štúdium Biblie, obzvlášť Nového zákona, súviselo s vplyvom tolstojizmu, ktorým bol aj V. Šrobár v istom období inšpirovaný, avšak ako sa uvádza aj v jeho pamätiach, čoskoro sa v tomto smere myslenia u neho prejavila skepsa: „[...] na dne srdca stále ma vábilo a pritahovalo učenie, ktoré Tolstoj objavil. Mne sa zdalo, že ho skutočne objavil v evanjeliách. [...] Čím viacej som sa vhlbil v Tolstého výklad evanjelia, tým väčšmi cítil som rozpor jeho náuky so životom.“⁶³

60 SMETANA, Ján: *Medzi dvoma vekmi*, s. 120.

61 Tamže, s. 171.

62 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 18. január 1896.

63 ŠROBÁR, Vavro: *Z môjho života*. Praha 1946, s. 223 a 228–229.

Všeobecnú potrebu štúdia filozofie u slovenských študentov rozvíjal Šrobár v sérii prednášok, ktoré súviseli s prípravami na založenie časopisu *Hlas*. Pri jednej z prvých úvah k tejto príležitosti, v prednáške *O hlavných zásadách časopisu pre mládež slovenskú*, sa Šrobár kriticky odrazil od článku *Práca mládeže* (1897), publikovanom v *Národných novinách* Jánom A. Wagnerom, bývalým predsedom akademického spolku Tatran vo Viedni. V jeho článku sa nachádzal apel na nasledovanie vzorov spomedzi starších predstaviteľov národného hnutia, nie na vymedzovanie sa voči nim: „[...] vtedy práca mládeže stane sa doplňujúcou prácou veškerých snáh našich národných.“⁶⁴ Túto Wagnerovu výzvu, namierenú voči snahám o kritiku stavu súdobej slovenskej politickej a osvetovej práce, Šrobár vyvrátil argumentom o nevyhnutnosti učiť sa od iných osobností ako od vlastných „otcov“, vzhľadom na obmedzenosť slovenských intelektuálnych zdrojov a vyzval na pozorné sledovanie vplyvných myšlienok šíriacich sa v zahraničí: „*My od našich starých učiť sa nemôžeme, veď nemáme diel domácich, z ktorých by sme sa vzdelávať mohli. Nemáme ani jednej odbornej knihy. [...] treba si nám všímať ideí, ktoré hýbu cudzími svetmi, aby sme sa mohli doma orientovať a lieky nájsť na rany. Utlačovanie podobné bolo už, odpomoc a lieky sa našli a najdú.*“⁶⁵ Podľa spomienok jedného z členov spolku, Vladimíra Jesenského, filozofické polemiky mali v Detvane skutočne svoje miesto a niekedy sa preniesli i „na ulicu:“ „[...] raz sa dr. Vavro Šrobár s Ivanom Daxnerom, synom Štefana Marka Daxnera, tak dôrazne škriepili na ulici o akejsi filozofickej téze, že ich musel upozorniť i policajt, aby stíšili svoje roznieťené hlasy.“⁶⁶

Štúdium „filozofických ideí“ malo prispieť k rozvinutiu kompetencie samostatného posudzovania dobovo vplyvných myšlienok a k získaniu pevného názoru na život: „*Veď sú mnohé otázky, ktoré mnohý ani ako ‚homomaturus‘ nechápe a žije v pochybnostiach.*“⁶⁷ Názor sa mal podľa Šrobára pestovať čítaním filozofickej literatúry pojednávajúcej o danom probléme. Vlastné štúdium filozofických problémov malo podľa idealistickej predstavy V. Šrobára prispieť k dôslednému a jednoznačnému konaniu či k mysleniu bez pochybovania. Filozofiu Detvancom predstavoval v prednáške ako nevyčerpatelnú studnicu odpovedí na všetky zásadné otázky ľudskej mysle: „*Nech chyti v takom páde knihu, kde sa o názore takom pojednáva, a pozná to: nájde vždy poradu, a nebude sa*

64 WAGNER, Ján Alojz: *Práca mládeže*, in: *Národné noviny*, 29. 10. 1897, s. 1–2.

65 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 30. október 1897.

66 JESENSKÝ, Vladimír: Zo študentských rozpomienok. In: *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Eds. Rosenbaum, Jozef – Matuška, Alexander. Bratislava 1956, s. 69–70.

67 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 13. november 1897.

potácať v živote v otázkach, ktoré filozofiou už dávno rozhodnuté sú, tak že v tých veciach niet viac pochybnosti.“⁶⁸ Na sklonku života však v pamätiach aj on priznal pocity bezmocnosti a pochybnosti, ktoré v ňom vyvolávalo štúdium filozofických diel, konkrétne Voltaira, Kanta či Schopenhauera: „A tak zase začal som pochybovať o svojej rozumovej schopnosti a cítil som sa nepripraveným, nevedomým, nevzdelaným a nepripraveným ponímať filozofické náuky. Kto z nich vie pravdu o živote a ako by som sa mohol aspoň priblížiť k poznaniu tejto otázky všetkých otázok?“⁶⁹

Obzvlášť pre potreby politickej prípravy odporúčal Vavro Šrobár ostatným členom Detvana štúdium Aristotelovej *Politiky* i práce spisovateľov Johna S. Milla, Herberta Spencera, Marie-François-Pierre Maine de Birana, Karla Havlíčka, Františka Palackého, Jána Kollára a Konstantina Aksakova.⁷⁰ Zastával presvedčenie o nevyhnutnosti získať pre mladú inteligenciu vedecké a politické vzdelanie zo svetovej literatúry, aby sa predišlo ideovej uzavretosti: „*Obohnanie sa čínskym múrom vedie k úzkoprstosti, ku malému obzoru duševnému, neznášanlivosti, nechuti.*“⁷¹ Po Vajanského článku „*Hyperkriticismus*“, ktorý vyšiel v roku 1899 v *Národných novinách*,⁷² sa Šrobár paradoxne ohradil voči obvineniam zo zavádzania umelých a cudzích myšlienok: „[...] keď človek príme ideu a spracuje ju slovenským spôsobom, to nenie idea cudzá. Táto výtka autora nenie oprávnená. Je to akosi zo strachu, zvyk starých ľudí, ktorí neshapujú (nechápu, pozn. autora) nové myšlienky a povedia jednoducho, že je to všetko cudzie.“⁷³ Názor s ním zdieľal aj Jozef Ruman, ktorý upozornil, že aj Vajanského celoživotné dielo vychádzalo neraz z vplyvu a myslenia zahraničných autorov, Ján Smetanay iba zdôraznil, že je nevyhnutné, aby implementovanie nových myšlienok vyhovovalo domácej potrebe: „[...] pri tomto musí mať človek na zreteli domácu potrebu, ak túto nemá, tak sa tá idea ani neujme. Spoločné myšlienky spájajú celú Európu, musíme žiť s celým ľudstvom, spracovať idey pre našu potrebu, primerateľ ich k domácim potrebám.“⁷⁴ V konflikte so Svetozárom Hurbanom Vajanským však išlo pravdepodobne o hlbší, ideologický problém. A tak by sa Smetanayove riešenia pravdepodobne nestretli s prienikom týchto dvoch prúdov politického a spoločenského myslenia.

68 Tamže.

69 ŠROBÁR, Vavro: *Z môjho života*, s. 222–223.

70 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 13. november 1897.

71 Tamže.

72 [HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár]: *Hyperkriticismus*, in: *Národnie noviny*, 14. 2. 1899, s. 1.

73 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 18. február 1899.

74 Tamže.

V roku 1897 predniesol Vavro Šrobár na spolkovom zasadnutí prednášku s názvom *O mravných názoroch našej doby*,⁷⁵ ktorou sa pokúsil o analýzu dobových európskych ideových smerov. Vychádzal z práce Édouarda M. Roda, švajčiarskeho spisovateľa a esejistu, ktorá vyšla pod názvom *Les Idées morales du temps présent* v roku 1897. Obsah prednášky zaznamenal stručne nielen zapisovateľ na spolkovom zasadnutí, ale referoval o ňom i sám Šrobár v liste katolíckemu kňazovi, Františkovi Richardovi Osvaldovi. Pravdepodobne malo ísť o odpoveď na Osvaldovu predchádzajúcu prosbu o texty členov Detvana, vhodné na publikovanie v niektorom zo slovenských katolíckych periodík: „*Túto prednášku mal som ad hoc, keď boli peštianski študenti v Detvane na návšteve. Študoval som k nej už viac rokov, čítajúc spustu autorov: Renan, Šopenhauer (Schopenhauer, pozn. autora), Zola, Dumas, Brunetiére, Burget, de Vogue, Tolstoj, Dostojevský, atď. A ešte estetické rozborý od Roda, Müllera (Rus), Strachova [?].*“⁷⁶ [...] predmetom mojím bolo: 1. Význam katolicizmu, protestantizmu pre európskú civilizáciu, porovnanie oboch. 2. Náboženstvo školy Voltairovej, Renanovej, Schopenhauerovej – a následky toho na utváranie mravných názorov. 3. Pád liberalizmu. 4. Deti liberalizmu: nemeckí socialisti, francúzski anarchisti a ruský nihilizmus.“⁷⁷ Šrobárov obsah prednášky, adresovaný Osvaldovi, pokračoval v ďalších rozsiahlych bodoch ako pravoslávie, reakcia proti materialistickému ateizmu, nedôvera k vede, obrodzenie literatúr vplyvom diela Dostojevského a Tolstého, až napokon končil dobovým politickým, sociálnym a literárno-vedeckým prehľadom so zameraním na Uhorsko a tiež poznámkami k stavu slovenskej inteligencie.

Prednáška v Detvane mohla len sťažka konkrétnejšie obsiahnuť takto široko stanovené obsahové ciele. Zároveň, tak ako bola zachytená v zápisnici, nevyzníeva ako jednoznačne konformný názor na náboženskú otázku z hľadiska konzervatívneho katolíckeho periodika. Je preto otázkou, aký zámer sledovala Šrobárova komunikácia s F. R. Osvaldom? Ako prednášajúci na zasadnutí sa pokúsil tému ohraničiť na príklady náboženského myslenia u Ernesta Renana, Arthura Schopenhauera a Leva N. Tolstého: „*Ja obširnejšie zmienim sa len o Renanovi, Schopenhauerovi a Lvu Tolstom, ako nám najprístupnejším po stránke náboženskej.*“⁷⁸ V prednesenej úvahe sa odrazil od vplyvu Veľkej francúzskej revolúcie na sekularizáciu európskej spoločnosti, aby upozornil na neskorší fe-

75 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 28. januára 1897.

76 Ťažko čitateľné (pozn. autora).

77 Archív Spolku Sv. Vojtecha, Trnava, OF František R. Osvald, fasc. 65/ č. 259, List Vavra Šrobára Františkovi R. Osvaldovi z 25. 4. 1897.

78 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 28. januára 1897.

nomén návratu k náboženskej otázke: „Revolúcia francúzska – matka liberalizmu bola reakciou proti náboženským názorom stredoveku, ona neuznávala boha, zvrhla cirkev a náboženskosť, to však dlho netrvalo, povstala protireakcia. Boha znova uvedli, cirkev obnovili. Tieto okolnosti nemohli zostať bez vlivu.“⁷⁹ Zápisnica uvádza, že sa dotkol Renanovho popierania božského pôvodu Ježiša Krista, negatívneho vplyvu Schopenhauerovej filozofie, rozšírenia materializmu prostredníctvom žiakov É. Zolu a napokon obrátil pozornosť na učenie L. N. Tolstého, hoci tiež nie bez kritiky: „V tom čase začali prekladať ruských spisovateľov a ich vlivom nastal veľký prevrat v myšliach. Ľudia neveriaci hľadali znova boha, začali popierať vedu a nevážiť si ju. Najväčší vliv mal Lev Tolstoj.“⁸⁰

Zakončenie Šrobárovej prednášky smerovalo k myšlienke tzv. mravného obrodenia, ktoré bolo často skloňované aj v Šrobárom redigovanom *Hlase* a napokon mohlo byť jednou z príčin Vajanského obvinení zo šírenia tzv. „protikresťanských a proticirkevných myšlienok“. Šrobár v súvislosti s mravným obrozením konštatoval návrat k úvahám o náboženskej otázke u viacerých českých intelektuálov druhej polovice 19. storočia ako Svatopluka Čecha, Josefa Svatopluka Machara i Tomáša G. Masaryka, ktorí však vo svojich úvahách či prozaických textoch publikovali neraz protiklerikálne či protikatolícke názory.⁸¹ Zmienil sa i o náboženskom postoji viacerých Detvancov, podľa neho zväčša odmietajúcich tradičné, organizované náboženstvo ako im mohlo byť známe z prostredia katolíckej alebo evanjelickej cirkvi: „Z nás snáď mnohý neuznáva naše náboženstvá, to znamená, že medzi nami je mravné obrodzenie [...]“⁸² Postoje niektorých členov Detvana, reprezentujúce uprednostňovanie tzv. pozitívneho náboženstva⁸³ či náboženstva zbaveného hierarchickej a dogmatickej tradície, kladúceho dôraz na etický rozmer, boli zachytené na viacerých miestach: „Kraic myslí, že je toto (materializmus Karla Marxa, pozn. autora) prirodzená reakcia proti kresťanstvu – nie proti Kristovmu!“⁸⁴ Pojem „Kristovo kresťanstvo“ pritom upozorňuje na dištanc voči tzv. klerikálnej forme kresťanstva a na kladenie dôrazu na etické hodnoty Kristovho učenia, v čom sa ukazuje súvislosť

---

79 Tamže.

80 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 28. januára 1897.

81 BALÍK, Stanislav a kol.: *Český antiklerikalismus: zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938*. Praha 2015, s. 84.

82 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 28. januára 1897.

83 Pojem pozitívne náboženstvo reprezentuje napr. náboženstvo humanity či náboženský socializmus, ide o duchovnosť, v ktorej centre je sekulárna humanistická etika.

84 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 24. júna 1899.

s tolstojizmom, ale aj s Masarykovými názormi, ako v pamätiach spomínal V. Šrobár: „Tak citovával slová Ježišove k otázke sociálnej v dobe, keď sa učilo a verilo, že náboženstvo a Písmo sú už vedou dávno prekonané a odbavené veci, v dobe, keď každý, kto sa náboženskými otázkami zaoberal, bol tlačou i intelektuálmi považovaný za naivného, reakcionársky založeného snílka [...]“⁸⁵

S kritikou klerikalizmu ako negatívneho fenoménu zastierajúceho pravý odkaz evanjelia súvisela aj redefinícia úlohy kňaza v spoločnosti, ktorej náplňou sa mal stať skôr sociálny a hospodársky aktivizmus. Vavro Šrobár na to upozornil už v prednáškach k ideovému smerovaniu zakladaného časopisu mládeže na zasadaniach Detvana: „Ešte dotýka sa cirkve a náboženstva: budeme sa viac pozitívnej morálky dotýkať a hľadať k tomu, aby našla sa jednota bezohľadu konfesijného, naši kňazi aby študovali hospod. i sociálne pomery ľudu, čoho dosiaľ veľmi málo si všímali [...]“⁸⁶ Radikálnejšie sa vyjadril Fedor Houdek vo svojom referáte, prezentovanom tiež na stretnutí z roku 1897. V rámci opatrení pred náboženským fanatizmom medzi veriacimi navrhol podporovať uprednostňovanie práce pred náboženskými aktivitami: „Br. Houdek vo svojom referáte hovorí, že pre náš ľud není tak zapotrebné náboženstvo. Lepšie vynaložiť ten čas na prácu. [...] všimnime si kam tá prílišná modlitba priviedla národ ku pr[íkladu] v Španielsku.“⁸⁷ Väčšina členov sa však zhodla na prevažujúcich pozitívach ľudovej zbožnosti, čo v závere diskusie zhrnul aj predseda Cyril Ursíny, ktorý potrebu náboženstva prepojil aj s úrovňou modernizácie spoločnosti: „Dosiaľ ten ľud len to náboženstvo zná, dotiaľ mu ho odoberať nesmieme. [...] Nepoviem, keď ľud bude dospelejší, keď sa bude môcť na iné nohy postaviť než na náboženské!“⁸⁸

Na spolkových zasadnutiach v roku 1899 zazneli aj dve prednášky Milana Rastislava Štefánika o populárnom dobovom fenoméne alternatívnej náboženskej skúsenosti, o špiritizme.⁸⁹ Jeho vtedajší postoj, ani žiadna diskusia k tejto téme však nebola zaznamenaná, iba jeden z nadväzujúcich záznamov konštatuje upozornenie iného člena na aktivity spolku Modrého kríža a „spisy týmto spolkom vydané“.⁹⁰ Slovenský spolok Modrého kríža v Starej Turej založili v roku 1897 sestry Kristína a Mária Royové, pričom išlo o tzv. prebudenecké kresťanské hnutie s medzinárodnou sieťou, v rámci ktorého členovia pôsobili evan-

85 ŠROBÁR, Vavro: *Z môjho života*, s. 308.

86 AUK, Praha, Vseslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 30. október 1897.

87 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 22. mája 1897.

88 Tamže.

89 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 17. júna 1899 a dňa 1. júla 1899.

90 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 1. júla 1899.

jelizačnou a charitatívnou činnosťou,⁹¹ pričom nemožno hovoriť o špiritistickom charaktere spolkovej duchovnosti a táto zmienka bola len voľnou asociáciou k Štefánikovej prednáške o iných smeroch náboženského vyjadrenia.

V posledných rokoch pred koncom 19. storočia otvoril Jozef Ruman svojimi referátmi aj tému marxizmu a socializmu, pričom sa diskutovalo najmä o vzťahu týchto ideových prúdov k tzv. národnej otázke⁹² či k idei štátu.⁹³ Keďže išlo o priame transfery myšlienok z Masarykovej práce *Otázka sociální* (1898), ich recepcia sa niesla v duchu Masarykovej interpretácie, hoci prevažovala kritika, niektoré pozitívne stránky boli prijímané: „Prof. Masaryk vraví, že social[izmus] môže národom malým mnoho osožiť. Musíme mu dať za pravdu!“⁹⁴ Jozef Ruman dokonca navrhol rozvinutie kontaktov so slovenskou sociálnou demokraciou a založenie socialistického časopisu: „Dobre by bolo keby sme založili v Pešti socialistický časopis ktorý by konal služby informačné a vôbec mnohonásobné. Malo by to pre nás veľký význam.“⁹⁵ Šrobár bol v tomto smere skeptický, upozornil konkrétne na problém s personálnym pokrytím ďalšieho žurnalistického projektu. Robotníckej otázke a sociálnym problémom v spoločnosti bola venovaná pozornosť aj mimo Masarykovho diela. Ruman sa v prednáške *O liberalizme národno-hospodárskom* odvolával aj na myšlienky francúzskeho utopického socialistu, Étiennea Cabeta či Edwarda Bellamyho, amerického spisovateľa a politického aktivistu. Odkazy na ich dielo však prevzal, podľa poznámok v zápisnici, z práce prof. Steina⁹⁶ *O sociálnej filosofii utopistických románov*.⁹⁷

V akademickom roku 1899/1900 sa prednášková a samovzdelávacia činnosť spolku opäť začala zameriavať na slovenské dejiny, literatúru a gramaticko-jazykovedné semináre pre mladších. Prispel k tomu odchod dvoch najaktívnejších členov spolku, Vavra Šrobára a Jozefa Rumana, ktorí významne prispievali k profilácii prednášok a diskusií k filozoficko-svetonázorovému charakteru: „[...] po strate tak výdatných pracovných síl ako boli bratia dr. Šrobár a Ruman tohtoročnia naša práca bude snáď primerane slabšia [...]“⁹⁸

91 FALŤANOVÁ, Lubica: K spolkovému životu v meste. In: *Slovenský národopis*, 2000, roč. 48, č. 3–4, s. 264.

92 AUK, Praha, Všeslovanský fond, šk. 319, Spolok Detvan, Protokoly schůzí. Zápisnica zo schôdze dňa 20. máj 1899.

93 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 24. júna 1899.

94 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 20. máj 1899.

95 Tamže.

96 Zápis v zápisnici nie je presný, mohlo ísť o niektorú z prác sociológa, ekonóma, právnicka a filozofa Lorenza von Steina (1815–1890).

97 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 4. jún 1898.

98 Tamže, Zápisnica zo schôdze dňa 21. október 1899.

Záver

Súčasťou prednáškovej a tzv. samovzdelávacej činnosti slovenského spolku Detvan v Prahe boli v skúmanom období do roku 1900 aj referáty a diskusie z oblasti filozofie či úvahy týkajúce sa svetonázoru. Podľa zachovaných prameňov (zápisnice zo spolkových zasadaní) sa diskutovalo o dielach a myšlienkach prozaikov európskeho významu, akým bol H. Ibsen, L. N. Tolstoj či É. Zola, ale aj o filozofických prácach I. Kanta, E. Renana, A. Schopenhauera, T. G. Masaryka, K. Marxa a F. Engelsa a i. Predmetom diskusie boli v tej dobe kontroverzné otázky ako ženská emancipácia, darvinizmus, socializmus, marxizmus, robotnícka otázka a otázka pozitívneho náboženstva. Svetonázorové a filozofické témy v samovzdelávacej a prednáškovej činnosti prevažovali v 90. rokoch 19. storočia, a to najmä v súvislosti s programovou prípravou na založenie tzv. časopisu „mladých“, ktorej iniciátorom bol najmä V. Šrobár. Štúdium filozofického, politického a svetonázorového myslenia, šíriaceho sa v zahraničí, bolo prezentované ako nevyhnutnosť vzhľadom k nedostatku slovenských intelektuálnych zdrojov, ako prostriedok k formovaniu kritického myslenia a ideovej otvorenosti mladšej generácie slovenskej inteligencie, i ako zdroj inšpirácií pre riešenie domácich sociálno-politických problémov. Kvôli preberaniu myšlienok zahraničných autorov a ich popularizácii prostredníctvom publikačnej činnosti v rámci okruhu slovenského národného hnutia si viacerí členovia spolku vyslúžili kritiku od etablovaných predstaviteľov slovenskej inteligencie, najmä v okruhu Svetozára Hurbana Vajanského, voči ktorej sa kategoricky vymedzovali na spolkových zasadaniach i v tlači. Po ukončení aktívnej spolkovkej činnosti zo strany V. Šrobára, J. Smetanaya a J. Rumana, najagilnejších členov z hľadiska filozoficko-svetonázorovej, interne zameranej spolkovkej osvety, sa spolok so svojimi vnútornými aktivitami vrátil k literárnej, kultúrnej a jazykovednej činnosti. Na svetonázorovú programovú profiláciu tzv. mladej inteligencie, ktorá sa rysovala už v spolkových prednáškach, nadviazala publikačná činnosť časopisu *Hlas* (1898–1904). Slovenský spolok Detvan v Prahe svojou samovzdelávacou činnosťou zameranou najmä na slovenských vysokoškolských študentov výrazne prispel k ideovej diferenciacii slovenskej inteligencie na prelome 19. a 20. storočia, a to obzvlášť posilnením liberálneho prúdu v slovenskom myslení.

